

Korisnim dijelom označili bismo "Osvrt na historiografiju" (463.-473.) gdje nas autor upozorava na čitav niz komplementarnih radova i knjiga, koje se odnose na literaturu o razdoblju Drugog svjetskog rata, poslijeratno razdoblje, društvenu i gospodarsku povijest, povijest kulture, emigraciju i napose političku povijest.

Lakše praćenje knjige omogućuju nam Leksikon imena (478.-498.) u koji su uvršteni najznačajniji akteri opisanih polastoljetnih događaja i Kratka kronologija (499.-501.). Priredila ih je prevoditeljica Magdalena Najbar-Agičić.

Ono što bismo naglasili kao izrazito pozitivno za razumijevanje poljske povijesti, autorov je način izlaganja, koji sve događaje stavlja u kontekst europske i svjetske povijesti i samim time otvara mnoga pitanja kod čitatelja, osobito onoga s drukčijom perspektivom. Dopustimo li si onu poznatu Taylorovsku ležernost u izražavanju, smijemo zaključiti da je Paczkowski uspio napraviti otklon od šabloniziranog prikazivanja nacionalne povijesti, osobito u pogledu njezinih glavnih protagonistina ne "slikajući" ih kao junake, izdajnike, maloumnike ili nitkove, već je "trezveno" objasnio sve njihove postupke s obzirom na vrijeme i prostor. Slojevitost odnosa u posljednjih šezdesetak godina nemoguće je jednoznačno objasniti, zato djela ovakva tipa osim svoga priručničkog edukativnog karaktera između ostalog djeluju na intenziviranje multilateralne suradnje ponajprije između naroda koji su bili dijelom iste ili slične povijesne zbilje. Upravo bi to trebao biti poticaj hrvatskim povjesničarima na intenziviranju istraživanja što je moguće više aspekata života u razdoblju najviše svojatanom, na žalost od najmanje pozvanih i kompetentnih za davanje valjanog suda o povijesti druge polovice dvadesetog stoljeća.

Tomislav Anić

Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *NDH i Italija. Političke veze i diplomatski odnosi*, Naklada Ljevak i Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2001., 470 str.

Knjiga *NDH i Italija - Političke veze i diplomatski odnosi* obrađuje jedno od najburnijih razdoblja moderne hrvatske povijesti koje je obilježeno Drugim svjetskim ratom, a u njegovu sklopu unutrašnjim građanskim ratom čiji su se sudionici našli na suprotnim stranama toga velikoga svjetskog sukoba, opredjeljujući se jedni na stranu sila Osovine, a drugi na stranu antifašističkog bloka.

U uvodnom dijelu knjige autorica čitatelja informira o teškoćama istraživača naše prošlosti, posebno u istraživanju povijesti NDH koja je nastala u ratu i čiji su se nositelji vlasti opredijelili za sile Osovine jer je i sama država nasrala uz njihovu pomoć. Teškoće autorica vidi u dvoznačnosti ocjene NDH u našoj historiografiji do sada. Autorica s pravom smatra da je taj problem višeslojan te da tema o NDH još nije do kraja iscrpljena. Kad je riječ o NDH, ona smatra da je ne možemo isključivo ocjenjivati da je ona bila isključivo fašistička tvorevina jer se ona time lišava, kaže ona, dijela njezine povijesne distance.

Knjiga se sastoji od tri dijela ("Država", "Zaposjednuće" i "Predaja"), a ona se pak dijele na više podcjelina kojima se strukturira cijela knjiga. U dijelu "Dr-

žava" opisuje se život ustaške emigracije od 1929. do 1941., formiranje NDH i njezina unutrašnja i vanjska politika. U svezi s tim opširno se analiziraju Rimski ugovori i problemi vezani uz Dalmaciju. Ukratko rečeno u tom dijelu knjige daje se prikaz odnosa Zagreba, Rima i Berlina iz kojeg je vidljivo da ustaška vlast oscilira između dvije osovine sile pokušavajući izvući korist za sebe.

U želji da čitatelju objasni prirodu ustaškog pokreta i njegovu ideološku podlogu autorica u njemu vidi sličnosti s fašizmom i nacionalsocijalizmom (rasno poimanje nacije i totalitarni mehanizam vladanja), ali se ne slaže i s njihovim poistovjećivanjem. Ona smatra da ustaštvo u sebi sadrži i sklop eksplicitnog nacionalizma, antiliberalizma i antikomunizma. Ovo pitanje ona ne elaborira, samo ga naznačuje, ističući da bi trebalo analizirati i niz izvanjskih znakova (stranačka vojska, načelo vođe, sklonost uniformi, otvoreno divljenje Mussoliniju i Hitleru i drugo) da se dade meritornije tumačenje prirode ustaštva.

Analizom teksta o Rimskim ugovorima stječe se nedvosmisleni zaključak da je NDH bila stvarno ovisna o Italiji i da joj je riječ "nezavisna" u nazivu zaista bila samo nominalna. Okupacija Dalmacije, kaže autorica, negativno je odjeknula i u vrhu katoličkog klera. Nadbiskup Stepinac je u svezi s tim rekao da Hrvatska time "gubi svoja pluća". Rimski ugovore osudili su i zastupnici Hrvatskoga državnog sabora 17. studenoga 1942. godine poznatom poslanicom koju su uputili Paveliću. Za autoricu je znakovit onaj dio iz kojeg se jasno zaključuje da su zastupnici smatrali da je u Dalmaciji partizanski ustanak bio legitiman.

Dio knjige "Zaposjednuće" središnji je dio knjige u kojem se temeljito analiziraju odnosi između NDH i Italije (tuđinsko zaposjedanje Dalmacije, partizanski odgovor na to zaposjedanje, odnosi talijanske vojske prema ustašama i stanovništvu, metode kojima su Talijani pokušali smiriti stanje, gospodarsko iskorištavanje NDH te talijanska suradnja s četnicima).

Partizanski otpor talijanskoj vlasti u Dalmaciji autorica povezuje s talijanskim terorom i sustavom okupacije dajući pritom genezu tog pokreta. Za autoricu taj je pokret bio oslobodilački s jasnim političkim obilježjem.

Analizirajući talijansko-ustaške odnose autorica nepobitno dokazuje da je Italija svojom politikom znatno utjecala na nestabilnost NDH, posebno s obzirom na ovlasti koje je imala njezina vojska u zaposjednutim vojnim zonama, uspostavo u tim zonama protukomunističkih oružanih družina (među kojima su bili i četnici), potpisivanjem gospodarskih ugovora štetnih za NDH. U sklopu tih pitanja razrađuju se odnosi Talijana s četnicima (krajem 1944. u Hrvatskoj je bilo oko 55.000 četnika) iz čega je vidljivo da su Talijani sustavno pothranjivali četničku pobunu, a ustaške progone Srba ocjenjivali ustaškim fenomenom koji vodi destabilizaciji države. Pozornost čitatelja zaokupit će i dio knjige u kojem se opisuje sukob hrvatske vlade i talijanskog generala Roatte oko razoružanja četnika i spor oko četnika u Osovini.

U sklopu ustaško-talijanskih odnosa autorica je uklopila odjeljak pod naslovom "Ustaški prvaci zatočeni talijanskih diplomatskih spletki". On je zanimljiv jer se u njemu opisuje oporba koja se 1942. godine javlja Paveliću čiji su nositelji bili Slavko Kvaternik, Dido Kvaternik, Mladen Lorković pa donekle i Mile Budak. Nesporazum među ustaškim vodstvom uglavnom je nastao zbog Pavelićeve politike prema Italiji.

Posljednji dio knjige nosi naslov "Predaja". U njemu se opisuje kriza ustaškog režima (efektivna ustaška vlast svodi se na Zagreb i još tri ili četiri veća grada), jačanje partizanskog pokreta te opće nezadovoljstvo ustaškom politikom koja se sve više vezuje s Njemačkom, što je izazvalo gubitak unutrašnje, a i vanjske samostalnosti (stvaranje njemačkog redarstva sastavljenog od hrvatskih i njemačkih državljana, organiziranje njemačke policije čiji su pripadnici nosili njemačke uniforme s hrvatskim grbom).

Na kraju se opisuju događaji vezani uz kapitulaciju Italije i njemačko zaposjedanje onih naših teritorija koje su do kapitulacije držali Talijani. U svezi s tim detaljnije se opisuju razvrgnuće Rimskih ugovora, uloga partizana u kapitulaciji Italije, njemačke mjere nakon kapitulacije Italije, odnosi NDH i Mussolinijeve Talijanske Socijalne Republike.

Knjiga ne završava kapitulacijom Italije, što bi se iz naslova moglo naslutiti. U posljednjem poglavlju "Poraz Pavelićeve Hrvatske" opisuju se ponašanje ustaškog vrha u slomu i pokušaju da se Hrvatska "iščupa iz ruku Njemačke". Osvrćući se na puč Vokić - Lorković i autorica kao i mnogi drugi smatra da je Pavelić znao za postupke svojih ministara, ali se bojava za sebe kad je vidio da akcija ministara neće uspjeti. Da očuva sebe, kaže autorica, "pronašao je žrtvene jarce da bi sam sebe izvukao". Autorica odbacuje tvrdnje po kojima Pavelić nije bio u potpunosti odan Nijemcima i da mu nije bila strana ideja raskida s Osovinom jer to ne potvrđuju dokumenti te tvrdi da je Pavelićovo vezivanje uz Njemačku bilo posljedica unutarnje logike cijelog procesa stvaranja ustaške države.

Autorica također smatra da je Pavelićeva uloga u dramatičnim događajima napuštanja zemlje sporna te da je on još 10. svibnja podržavao lažne nade da "još nije sve propalo" te da se nadao "brzom povratku". Ostaje nerazjašnjena njegova reakcija nad stanjem hrvatske vojske u svibnju 1945. Ako je vjerovati Moškovu, Pavelić je vijest da su hrvatske oružane snage predane Jugoslavenskoj armiji primio vrlo hladnokrvno. Kad mu je Moškov o tome predao raport na njemu nije vidio "ni bore zamišljenosti". Moškov smatra da je Pavelić bio "izvan i iznad svake poznate ljudske emocije".

Na kraju ovog prikaza treba istaknuti autoričine misli o NDH i bleiburškim žrtvama. Za NDH kaže: "Iskrpljena nasiljem koji je počinio ustaški režim i nasiljem koji je pretrpjela od neprijatelja NDH je bila osuđena da nestane. Partizanski je pokret slavio pobjedu u ozračju velike tragedije (44.000-55.000 poginulih u Križnom putu)". Jedan zapadni diplomat te je događaje opisao kao "najzvjerskiji prizor kojeg je vidio, a nova vlada Demokratske Federativne Jugoslavije, zatvara oči pred revanšizmom nad hrvatskim zarobljenicima i mnoge ljude sili da se upitaju je li dostojna povjerenja koje traži od hrvatskog naroda."

Knjiga Nade Kisić Kolanović NDH i Italija značajno je djelo naše historiografije. Ona svojim sadržajem prelazi okvire naslova, dajući opis najbitnijih karakteristika NDH u cjelini. Poslije knjige Fikrete Butić Jelić *Ustaše i NDH* (tiskana 1977.) i knjige Hrvoja Matkovića, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* (1994.), knjiga Bogdana Krizmana o NDH jedino je djelo koje je pisano isključivo na najnovijoj izvornoj građi i periodičnoj literaturi kroz nekoliko generacija. U svezi s tim treba istaknuti izvore Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Hrvatske koji su javnosti dostupni od 1991. godine, a odnose se na rad ustaških institucija i istaknutih ustaških pojedinaca. Autorica kao pravi znanstvenik progovara riječju izvora koji su joj jedini putokaz u donošenju zaključaka i ocjena. Ocje-

ne o spornim pitanjima donosi vrlo oprezno i suzdržano. Tamo gdje nema dovoljno dokaza naznačuje problem i upozorava na potrebu daljnjeg proučavanja i traženja dodatnih dokumenata. Imponira njezina smirenost i oprez kao i širina pogleda i argumentirane tvrdnje. U daljnjem proučavanju NDH ova će knjiga biti nezaobilazna. Istraživačima će biti iznimno važna jer je ona svojom objektivnošću pronikla do onih granica koje su vrijedne poštovanja. Sve one koji su na bilo koji način ustaški pokret i NDH glorificirali i prikazivali kao vjekovni hrvatski san videći u njoj vrhunac ostvarenja hrvatske državotvorne misli, ova će ih knjiga sigurno do kraja razoružati. Otrgla im je sve argumente za njihove tvrdnje. Zbog svojih stajališta to sigurno neće reći i napisati, ali će morati barem u sebi priznati da o njoj moraju promijeniti mišljenje.

Knjiga je opskrbljena povijesnim zemljovidima, popisom arhivskih izvora, literaturom ikazalom osoba. Posebno treba naglasiti da je autorica koristila izvore sačuvane u Ministarstvu unutrašnjih poslova koji su dostupni istraživačima od 1991. godine.

Franko Mirošević

Bojan DIMITRIJEVIĆ i Kosta NIKOLIĆ, *General Mihailović. Biografija*, Srpska reč, Beograd 2000., 501 str.

Slomom komunizma u Srbiji početkom devedesetih započeo se oblikovati svojevrсни pokret za rehabilitaciju i stvaranje kulta Dragoljuba Mihailovića i njegove organizacije. U osnovi legitimno nastojanje usmjereno prema pobijanju i reviziji dotad uvriježene ideologizirane historiografije i publicistike te općenite političke i društvene demonizacije Mihailovića i njegovih pristaša kao nastavka građanskog rata, postupno je preraslo u nekritično oblikovanje mita o *Ravnoj Gori* i *srpskom Čiči*, svojevršno *neoravnogorstvo*, srbijanski politički, socijalni i (sub)kulturni postkomunistički fenomen. *Neoravnogorsko* srpstvo, u stranačko-političkom smislu artikulirano kroz Srpski pokret obnove (SPO) kontroverznog Vuka Draškovića, egzistiralo je tijekom devedesetih kao ideološki i simbolički antipod tzv. partizansko-komunističkom srpstvu okupljenom oko Slobodana Miloševića i njegove nomenklature.

Opsežan životopis Dragoljuba Mihailovića autora Bojana Dimitrijevića (r. 1968.) i Koste Nikolića (r. 1963.), u vrijeme izlaska knjige znanstvenih suradnika i istraživača beogradskog Instituta za savremenu istoriju, u osnovi je znanstveno-historiografski izdanak toga *neoravnogorskoga* gibanja, na što osim sadržaja upućuje i podatak da je knjigu objavila *Srpska reč*, nakladnik u vlasništvu Srpskog pokreta obnove i agilni promotor literature slične provenijencije. Obojica su predstavnici hrvatskoj stručnoj javnosti nepoznatoga mlađeg naraštaja srpske historiografije. Knjiga predstavlja posljednji u nizu njihovih radova iz tzv. ravnogorske povijesti, sastavljene od ukupno osam naslova, među kojima istaknuto mjesto ima prethodno objavljena Nikolićeva *Istorija ravnogorskog pokreta*, I-III, Beograd 1999.

Knjiga je podijeljena na šest poglavlja sastavljenih od manjih cjelina na kraju kojih se nalaze bilješke o korištenim izvorima i literaturi.